

Statutinių organizacijų darbuotojų patiriamo streso ir psichologinio kapitalo sąsajos

Aistė Diržytė, Eglė Visakavičiūtė, Aleksandras Patapas

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius, Lietuva*

DOI:10.13165/ VPA-15-14 -4-10

Anotacija. *Pareigūnų darbas yra vienas iš daugiausia streso keliančių darbų, reikalaujantis daug emocinių, kognityvinių ir fizinių pastangų. Streso laipsnis priklauso ne tik nuo atliekamo darbo pobūdžio, bet ir nuo organizacijai parinkto veiklos administravimo modelio. Naujosios viešosios vadybos perspektyvoje vykdomos reformos per taip vadinamąją postų sistemą gali turėti tiesioginį poveikį netgi statutinės organizacijos veiklos specifikai jos aukščiausio lygmens grandyse. Asmeninė atsakomybė, veiklos rodikliai, trumpalaikis kontraktas ir nuolatinė rotacija – tai tik keli veiksniai, kurie gali didinti patiriamą stresą darbo metu ir skatina tyrinėti jų poveikį pareigūnų darbo kokybei ir rezultatams. Kai kurie pareigūnai geba geriau susidoroti su patiriamais neigiamais išgyvenimais nei kiti. Tam tikras pareigas užimantys pareigūnai susiduria su nuolatine tiesiogine arba potencialia fizine grėsme, o tai reikalauja ypatingų psichologinių resursų. Šio straipsnio tikslas – ištirti psichologinio kapitalo konstruklą, kuris, manoma, gali turėti reikšmės tam, kaip asmuo suvoks stresą keliančias situacijas ir įveiks patiriamą stresą. Tiriamųjų imtį sudarė 150 pareigūnų, kurie priklausė skirtingoms grupėms pagal užimamas pareigas bei susidūrimą su tiesiogine arba potencialia fizine grėsme. Rezultatai parodė, kad kuo aukštesnis asmens psichologinio kapitalo lygis, tuo mažiau jis patiria streso.*

Reikšminiai žodžiai: psichologinis kapitalas, pareigūnų stresas, stresas pavojuje.

Key words: *psychological capital, police officer stress, stress in the danger.*

Išvadas

Darbas statutinėse organizacijose, pavyzdžiui, policijoje gali būti keliantis nuolatinį stresą [7, 1, 8]. Tinkamas streso įveikimas statutinių organizacijų darbuotojų veikloje ypač svarbus, nes nuo jo priklauso priimamų sprendimų kokybė ir pačios organizacijos veiklos efektyvumas. Pastaraisiais dešimtmečiais intensyviai tyrinėjama, kokios darbuotojų psichologinės charakteristikos gali lengvinti streso įveikimą ir keliama prielaida, jog psichologinis kapitalas yra viena iš tokių charakteristikų. Iki šiol nebuvo tyrinėta, ar tikrai psichologinis kapitalas yra veiksnys, padedantis darbuotojams greičiau ir konstruktyviau įveikti stresines situacijas. Šio tyrimo tikslas – išanalizuoti statutinių organizacijų darbuotojų patiriamo streso ir psichologinio kapitalo sąsajas, nes toks tyrimas iki šiol dar nebuvo atliktas nei Lietuvoje, nei užsienio šalyse.

Psichologinis kapitalas

Psichologinio kapitalo (PsyCap) konstruktas apima viltį, psichologinį atsparumą, optimizmą ir saviveiksmingumą [14]. *Viltis* apibūdinama kaip atkaklus tikslų siekimas ir gebėjimas pasirinkti naujas trajektorijas tikslams pasiekti, jeigu tai būtina [14]. Aukštesnis vilties lygis siejamas su geresniais akademineis rezultatais ir net fizine sveikata [20]. *Psichologinis atsparumas* – tai gebėjimas greitai atkurti prarastas fizines ir psichologines jėgas [14]. Moksliniais tyrimais nustatytas teigiamas ryšys tarp psichologinio atsparumo ir darbo atlikimo [13], įsipareigojimo darbe bei pasitenkinimo darbu [22]. *Optimizmas* – tai pozityvus požiūris į savo dabartį ir ateitį [12]. Tyrimai rodo, kad optimistiški individai pasižymi didesniu subjektyvios gerovės lygiu streso metu, taip pat mažesniu distreso išgyvenimu, geresniu darbo atlikimu bei pasitenkinimu darbu [14]. *Saviveiksmingumas* – pasitikėjimas savimi prisimant atsakomybę ir stengiantis sėkmingai atlikti užduotis iki galo [14]. Pažymėtina, kad visi PsyCap komponentai tarpusavyje yra susiję [9], be to, įvairiais tyrimais nustatytas šių keturių komponentų diskriminantinis validumas [2, 5, 6, 22].

Statutinių organizacijų darbuotojų patiriamas stresas

Statutinių organizacijų darbuotojų patiriamo streso šaltinių yra labai daug: pavyzdžiui, susidūrimas su mirtimi, tiesiogine arba galima fizine grėsme. Dar klasikinis Wentz atliktas tyrimas (1979) parodė, kad 44.3 proc. pareigūnų susiduria su mirtimi (žmogžudystės, savižudybės) per pirmuosius darbo metus ir beveik visi pareigūnai susiduria su mirtimi iki trečiųjų darbo metų [21]. Kai kurie individai negeba įveikti trauminių stresorių pasekmių ir kenčia nuo stiprių fizinių ir psichologinių simptomų [1]. Be trauminio streso kitos statutinių organizacijų darbuotojų patiriamo streso rūšys: su pareigūnų darbo specifika susijęs atsakomybės, informacinis, laiko ir emocinis stresas. Statutinėse organizacijose streso priežastimi gali

būti įvairios reformos, kaip pavyzdžiui, besikeičiantys valstybės tarnybos modeliai. Vienas tokių pavyzdžių yra 2008 m. Lietuvoje greta karjeros modelio pradėtas diegti Naujosios viešosios vadybos perspektyvoje suformuotas postų sistemos modelis, kuriuo remiantis valstybės tarnautojų atlyginimas priklauso nuo darbo rezultatų, bet nepriklauso nuo darbuotojų amžiaus ir darbo stažo [19]. 2011 m. atlikta valstybės tarnautojų apklausa parodė, kad dauguma darbuotojų tokią pertvarką vertina nepalankiai, skeptiškai, su nepasitikėjimu [10]. Šiame straipsnyje nagrinėjame statutinių organizacijų darbuotojų darbo aplinkoje patiriamą stresą, kuris taip pat gali sukelti neigiamas fizines, psichologines, socialines ir elgesio pasekmes [4]. Tyrimo tikslas – atskleisti pareigūnų psichologinio kapitalo ir patiriamo streso sąsajas.

Metodologija

Tiriamieji

Tyrimė dalyvavo 150 pareigūnų iš trijų Lietuvos miestų. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal lytį: 83 vyrai, kurie sudarė 55,3 proc. tyrimo dalyvių, 66 moterys, kurios sudarė 44 proc. tyrimo dalyvių. Dalyvių amžius – nuo 20 iki 53 metų, amžiaus vidurkis – 34,2 metai (standartinis nuokrypis – 8 metai). Tiriamųjų grupę sudarė viešosios policijos tyrėjai (N=41) (27,3 proc.), kriminalinės policijos tyrėjai (N=27) (18 proc.), kriminalinės policijos tyrėjai, atliekantys operatyvinį darbą (N=21) (14 proc.), patuliai (N=61) (40,7 proc.). Pagal patiriamą fizinę grėsmę išskirtos dvi tiriamųjų kategorijos: nepatiriantys fizinės grėsmės darbo metu (N=68) (45,3 proc.) ir patiriantys fizinę grėsmę darbo metu (N=82) (54,7 proc.). Kategorijoje „patiriantys fizinę grėsmę darbo metu“ išskirtos keturios tiriamųjų grupės pagal patiriamos grėsmės dažnį: patiriantys fizinę grėsmę kiekvieną dieną (N=7) (4,7 proc.); 1–2 kartus per savaitę (N=6) (4 proc.); kelis kartus per mėnesį (N= 23) (15,3 proc.); kelis kartus per metus (N=46) (27,3 proc.).

Tyrimo metodikos

Statutinių organizacijų darbuotojų psichologiniam kapitalui tirti buvo naudojamas *Psichologinio kapitalo klausimynas (Psychological Capital Questionnaire – PCQ)*. Šio klausimyno autorius F. Luthans (2007). Klausimyną sudaro keturios subskalės: saviveiksmingumo (pvz., „analizuodamas (-a) ilgalaikę problemą, aš esu įsitikinęs(-usi), kad rasiu sprendimą“); vilties (pvz., „šiuo metu aš siekiu savo užsibrėžtų tikslų“); psichologinio atsparumo (pvz., „jei patiriu nesėkmę, man sunku atsigausti ir judėti toliau“); optimizmo. Šiame tyrime PsyCap skalės Kronbacho alfa buvo lygus 0,878.

Statutinių organizacijų darbuotojų patiriamam stresui tirti buvo naudojamas *Policijos streso klausimynas (Police Stress Questionnaires, PSQ)*. Šio klausimy-

no autoriai yra D.R. McCreary ir M. M. Thompson [16]. Klausymą sudaro dvi dalys: „Operaciniai policijos streso veiksniai“ (pvz., „trauminiai įvykiai“, „pamaininis darbas“) ir „organizaciniai policijos streso veiksniai“ (pvz., „administracinės pareigos“, „nuolatinė taisyklių, procedūrų kaita“). Šiame tyrime Streso skalės Kronbacho alfa buvo lygus 0,972.

Rezultatai

Tyrimo rezultatai parodė, kad psichologinis kapitalas statistiškai reikšmingai neigiamai yra susijęs su patiriamu streso lygiu ($r=-0,411$; $p<0,001$), t. y. kuo aukštesni psichologinio kapitalo įverčiai, tuo mažiau streso patiriama ir atvirkščiai – kuo mažiau streso patiriama, tuo aukštesnis psichologinis kapitalas. 1 lentelės duomenimis, skirtingi psichologinio kapitalo komponentai buvo statistiškai reikšmingai neigiamai susiję su operacinio ir organizacinio streso patyrimu.

1 lentelė. Psichologinio kapitalo komponentų: vilties, atsparumo, saviveiksmingumo ir optimizmo sąsajos su pareigūnų patiriamu stresu

PsyCap subskalės	Pearsono koreliacijos koeficientas (r) \ Reikšmingumas (p)		
	Reikšmingumas	Reikšmingumas	Reikšmingumas
	Stresas	Operacinis stresas	Organizacinis stresas
Viltis	0,000 -0,422*	0,000 -0,393*	0,000 -0,391*
Atsparumas	0,000 -0,424*	0,000 -0,438*	0,000 -0,345*
Saviveiksmingumas**	0,004 -0,253*	0,000 -0,315*	0,010 -0,219*
Optimizmas	0,000 -0,327*	0,000 -0,339*	0,000 -0,294*

*Pastaba: reikšmingumo lygmuo $p < 0,001$.

Atlikus faktoringę Streso skalės analizę, išskirtas „Streso pavojuje“ faktorius ($p < 0,001$, KMO = 0,934), kurį sudarė šeši teiginiai (2 lentelė).

2 lentelė. „Streso pavojuje“ faktoriaus teiginiai

1. Darbas naktį vienam	0,830
2. Pamaininis darbas	0,768
3. Viršvalandiniai reikalavimai	0,623
4. Varginantis darbas	0,619
5. Trauminiai įvykiai	0,499
6. Rizika būti sužeistam darbo metu	0,497

Streso pavojuje faktoriaus subskalės Kronbacho alfa buvo lygus 0,887. Atlikus Pearsono koreliacinę analizę, nustatyta, kad stresas pavojuje statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su psichologiniu kapitalu ($r=-0,420$; $p<0,001$). Tiesinė regresinė analizė parodė, kad Streso pavojuje patyrimas priklauso nuo psichologinio kapitalo ir jo komponentų: asmens saviveiksmingumo, psichologinio atsparumo, vilties bei optimizmo ($R=0,474$; $VIF<4$). Taigi, kuo didesnis asmens psichologinis kapitalas, tuo mažesnis pavojaus metu patiriamas stresas.

3 lentelės duomenimis, tyrimo duomenys taip pat atskleidė, kad daugiausia streso pavojuje patiria kriminalinės policijos tyrėjai ($M=4,05$, $SD=1,68$), mažiau – viešosios policijos tyrėjai ($M=3,51$, $SD=1,45$) ir patruliai ($M=3,06$, $SD=1,34$), o mažiausiai – kriminalinės policijos tyrėjai, atliekantys operatyvinį darbą ($M=2,70$, $SD=1,19$).

3 lentelė. Pareigūnų grupių, besiskiriančių užimamomis pareigomis, „Streso pavojuje“ vidurkių skirtumai pagal gautus vieno faktoriaus dispersinės analizės (Anovos) rezultatus

Pareigos	N	Vidurkis	Standartiniai nuokrypis	Reikšmingumas
Viešosios policijos tyrėjai	39	3,51*	1,45	0,005
Kriminalinės policijos tyrėjai	26	4,05*	1,68	
Kriminalinės policijos tyrėjai, atliekantys operatyvinį darbą	21	2,70*	1,19	
Patruliai	52	3,06*	1,34	

*Pastaba: reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$.

Išvados

1. Šiame straipsnyje glaustai analizuojamas atliktas tyrimas, kurio tikslas – atskleisti pareigūnų psichologinio kapitalo ir patiriamo streso sąsajas. Toks tikslas pasirinktas todėl, kad pareigūnų darbo aplinkoje gali būti rizika ir įtampa, tokia kaip, susidūrimas su mirtimi, grėsmė būti sužalotam darbo metu [8]. Atlikdami tyrimą, darėme prielaidą, kad aukštesniu psichologiniu kapitalu pasižymintys žmonės aplinkybes suvokia kaip mažiau grėsmingas ir turinčias mažiau netekties elementų [17].

2. Tyrimo rezultatai papildė kitų autorių duomenis: nustatyta, kad Lietuvos pareigūnai geriau nei vidutiniškai geba atrasti skirtingus būdus siekiant tikslų (viltis) [15]; geba pakankamai greitai atsigausti po patirtų nelaimių, konfliktų arba kitų neigiamas emocijas keliančių įvykių [11]; pakankamai greitai atkuria fizines ir dvasines jėgas (psichologinis atsparumas) [15]; geba pakankamai efektyviai įveikti kylančias problemas, nepriskirdami negatyvių įvykių priežasčių sau [14, 18]; pakankamai pozityviai žvelgia į ateitį (optimizmas) [15]; turi pakankamai resursų bei motyvacijos tam, kad atliktų reikiamas užduotis (saviveiksmingumas) [3].

3. Analizuojant tirtų konstrukčių ryšį, rezultatai parodė, jog psichologinis kapitalas ir streso patyrimo lygis yra statistiškai reikšmingai susiję. Psichologinis kapitalas turi reikšmingos įtakos įveikiant ne tik bendrai patiriamą stresą, bet ir stresą, kylantį pavo-

jingose situacijose. Tyrimas parodė, kad pareigūnai, pasižymintys aukštesniu psichologiniu kapitalu, patiria mažiau streso. Manome, kad tai yra reikšmingi tyrimo rezultatai, nors būtų svarbu tirti didesnes tiriamųjų imtis, atsižvelgti ne tik į stažą, bet ir užimamas pareigas ir taikomo organizacijoje administravimo (karjeros ir postų) modelio poveikį patiriamam streso lygiui.

Literature

1. Agaibi, C. E., Wilson, J. P. (2005). Trauma, PTSD, and resilience. *Trauma, Violence, and Abuse*, 6, 195–216.
2. Avey, J. B., Reichard, R. J., Luthans, F., Mhatre, K. H. (2011). Meta-analysis of the impact of positive psychological capital on employee attitudes, behaviors, and performance. *Human Resource Development Quarterly*, 22 (2), 127–152.
3. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman and Company.
4. Brought, P., Biggs, A., Pickering, S. (2007). Predictors of occupational stress: work cover claims by correctional officers. *Journal of Occupational Health Safety – Australia and New Zealand*, 23, 43–52.
5. Bryant, F. B., Cvengros, J. A. (2004). Distinguishing hope and optimism. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23, 273–302.
6. Carifio, J., Rhodes, L. (2002). Construct validities and the empirical relationships between optimism, hope, self-efficacy, and locus of control. *Work*, 19, 125–136.
7. Day, A. L., & Livingstone, H. A. (2001). Chronic and acute stressors among military personnel: Do coping styles buffer their negative impact on health? *Journal of Occupational Health Psychology*, 6, 348–360.
8. Henry V. E. (2004). *Death work: Police, Trauma and the psychology of survival*. Oxford, New York: Oxford University Press.
9. Hobfoll, S. (2002). Social and psychological resources and adaptation. *Review of General Psychology*, 6, 307–324.
10. Kaselis, M., Pivoras, S. (2012). Valstybės tarnautojų veiklos vertinimas pagal rezultatus: taikymo iššūkiai Lietuvoje. *Viešojo politika ir administravimas*, 11, (1), 139 – 152.
11. Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 23, 695–706
12. Luthans, F., & Youssef, C. M. (2007). Emerging positive organizational behavior. *Journal of Management*, 33, 321–349.
13. Luthans, F., Avey, J.B., Clapp-Smith, R., & Li, W. (2008). More evidence on the value of Chinese workers' psychological capital: A potentially unlimited competitive resource? *The International Journal of Human Resource Management*, 19, 818–827.
14. Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B., & Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60, 541–572.
15. Luthans, F., Youssef, C.M., & Avolio, B. J. (2007). *Psychological Capital: Developing the Human Competitive Edge*. New York: Oxford University Press.

16. McCreary D. R., Thomson M. M. (2006). Development of Two Reliable and Valid Measures of Stressors in Policing: The Operational and Organizational Police Stress Questionnaires. *International Journal of Stress Management*, 13, 4, 494–518.
17. Schaubroeck J. M., Riolli L. T., Peng A. Ch., Spain E.S. (2011). Resilience to traumatic exposure among soldiers deployed in combat. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16, (1), 18–37.
18. Seligman, M.E.P. (1998). *Learned optimism*. New York: Pocket Books.
19. Smalskys, V., Minkevičius A. (2013). Lietuvos valstybės tarnybos kūrimas ir raida 1990–2012 metais. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1, (29), 20–28.
20. Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13 (4), 249–276.
21. Wentz, F. V. (1979). Death anxiety among police officers. *Journal of Police Science and Administration*, 7, 230–235.
22. Youssef, C. M. & Luthans, F. (2007). Positive organizational behavior in the workplace: The impact of hope, optimism and resiliency. *Journal of Management*, 33(5), 774–800.

Aistė Diržytė, Eglė Visakavičiūtė, Aleksandras Patapas

**The link of statutory organization workers' experienced stress
and psychological capital**

Abstract

Police officer's work is one of the most stressful environments that requires a lot of emotional, cognitive and physical efforts. Some officers manage to cope with negative experience better than others. At the same time there are particular departments where police officers encounter continual direct or potential physical threat, which requires special psychological resources. The aim of the presented study was to explore psychological capital, which, supposedly, has a lot of influence on how a person will perceive stressful events and how he will be able to cope with the stress. The sample of this study was 150 police officers. The results of this study have showed, that psychological capital and stress are closely related: the higher the level of psychological capital is, the lower level of stress is being experienced.

Aistė Diržytė, Mykolas Romeris universiteto Psichologijos instituto docentė, Psichologinės gerovės tyrimų laboratorijos vadovė, psichologijos mokslų daktarė.

El. paštas: aidir@mruni.eu

Aistė Diržytė, Doctor of Psychology, Associated Professor at the Institute of Psychology, Mykolas Romeris University, Head of Psychological Wellbeing Research Laboratory.

E-mail: aidir@mruni.eu

Eglė Visakavičiūtė, psichologijos magistrė, Mykolas Romeris universiteto Psichologinės gerovės tyrimų laboratorijos narė.

El. paštas: egvisakavi@stud.mruni.eu

Eglė Visakavičiūtė, Master in Psychology, member of Psychological Wellbeing Research Laboratory at Mykolas Romeris University,

E-mail: egvisakavi@stud.mruni.eu

Aleksandras Patapas, Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo instituto docentas, filosofijos mokslų daktaras.

El. paštas: patapas@mruni.eu

Aleksandras Patapas, Doctor of Philosophy, Associated Professor at the Institute of Public Administration, Mykolas Romeris University.

E-mail: patapas@mruni.eu

Straipsnis įteiktas 2015 m. lapkričio mėn.; recenzuotas lapkričio mėn.; parengtas spaudai lapkričio mėn.